

Адзел ідэалагічнай работы, культуры і па справах моладзі
Баранавіцкага райвыканкама
Баранавіцкая раённая цэнтралізаваная бібліятэчная сістэма

Беларускія загадкі

з адказамі

Да раённага свята кнігі “Наталенне радзімай”
прысвечанага 220-годдзю з дня нараджэння
Яна Чачота

Новая Мыш, 2016

Складальнік: Філіпава Я.У.
вул. Паркавая, 28-а
в. Новая Мыш 225331
Баранавіцкі раён
Брэсцкай вобласці
8 (0163) 64 25 66
barcrb@list.ru
rcbs-bar.by

Ян Чачот – першы выдатны беларускі паэт, пачынальнік новай беларускай літаратуры, яркая зорка нашага нацыянальнага адраджэння.

Нарадзіўся Ян Чачот у вёсцы Малюшычы Наваградскага павета на самым схіле XVIII стагоддзя – 24 чэрвеня 1796 г., якраз на свята Яна Купалы – таму і атрымаў такое імя. Хрысцілі малога Яна, “сына радавітай шляхецкай сям’і Чачотаў – Тадэвуша і Клавы з дому Гаціскіх”, як даводзяць метрыкі, у парафіяльным касцёле ў Варончы.

З Малюшычаў Чачоты, якія арандавалі там фальварак, праз нейкі час перабраліся пад Баранавічы. Гаспадар сям'і Тадэвуш чачот наняўся там да пана Тызенгаўза службыць аканомам у маёнтку Рэпіхава Навамышскай парафіі таго ж Наваградскага павета (цяпер – Ляхавіцкі раён). Тут, на берагах ракі Мышанкі, і “прамільгнуў ранак жыцця” Яна Чачота, як сведчыць яго балада “Мышанка”.

Адсюль, з-пад Новай Мышы, Ян Чачот падаўся на вучобу ў павятовы горад Наваградак, у дамініканскую школу. Навучанне ў школе ўзмацняе цікавасць Чачота да беларускай народнай творчасці. Адыгрывае ролю і шчырая падтрымка Адама Міцкевіча, школьнага сябра і нязменнага спадарожніка на вясковых урачыстасцях.

Першымі крытыкамі Яна Чачота былі яго таварышы – філаматы.

Сапраўднай фальклорна-этнаграфічнай крыніцай сталі баллады Яна Чачота. Гэта першыя і найбольш дакладныя запісы паданняў, абрадаў, павер'яў. Запісаныя Чачотам песні – аўтэнтчныя творы.

Сярод іншых жанраў вуснапаэтычнай творчасці Чачот запісваў і загадкі. Узятая ўсе разам, яны прадстаўлялі своеасабліваю карціну свету простага селяніна, усё яго прыроднае і матэрыяльнае акружэнне.

Памёр Ян Чачот 11 жніўня 1847 года ў Друскеніках і пахаваны ў вёсцы Ротніца.

Загадка - кароткае паэтыка-вобразнае апісанне прадмета або з'явы, якая даецца, як правіла, у форме пытання і пазнаецца па другарадных адзнаках, па адзнаках падабенства.

Лічыцца, што галоўная функцыя загадкі - развіваць у чалавека мастацка-вобразнае мысленне, паэтычны позірк на рэчаіснасць. У мінулым загадка служыла сродкам выпрабавання разумовых здольнасцей, загадкавая форма з поспехам выкарыстоўвалася ў ваенных і пасольскіх справах. Загадкі, песні-загадкі таксама шырока прымяняліся ў вясельных абрадах, напрыклад, з мэтай "праверкі" разумовай сталасці жаніха.

Каштоўнасць традыцыйнай загадкі ў тым, што яна ў высакапаэтычнай форме адлюстроўвала гаспадарчую і працоўную дзейнасць чалавека, яго жыццёвы вопыт, быт, работу, фауну, флору, збудаванне сусвету і да нашых дзён мае вялікае эстэтыка-мастацкае значэнне для выхавання дзяцей.

Загадкі Яна Чачота

Адна каза ў балоце гінець.

Градзіца (градзіца – жэрдка ў дыму)

Адну казу мая і тую штодзень падымаю.

Заслонка

Бегла сабе чачотка міма маіх варотачак. Выйшаў чэчат,
даў ёй мяшок – працуй сама.

*Бегла вада, выйшаў мелнік, заставіў застазкі, і млын
пачаў малоць*

Беглі чумаковы лычкі цераз мора; бягуць да й маслечка
ядуць.

Сані

Бочка стонець, а баяр’е – мёд п’юць.

Свіння з парасятамі (Мёд – малачко; парасяты кормяцца
матчыным малачком)

Бочачка касцяная, а абруч жалезны.

Палец і пярсцёнак

Вінны колер, добры смак, зачым яно, чаму так?

Вішня

Вылецела 12 галубоў, села на 50 дубоў; знеслі па 30 яец,
кожнаму адно яйцо.

*12 галубоў – 12 месяцаў, 50 дубоў – 50 нядзель, 30 яец –
30 дзён*

Грукавіца, тукавіца, куды ідзеш? – Табе што да таго,
стрыжаная с. ..., куды іду?..

*Размова навальнічнай дажджавой вады з прарванаю
саламянаю страхою*

Да не гуж, гуж; да не цэп, цэп; да і не рамянец.

Ланцужок

Два вепручкі на смеці сякуць.

.....*

Два галубчыкі пад зямлёю лаўкуюць.

Нарогі

Дзве рызы адзявае ні разу не хрышчоны, а чорт яго баіцца.

Певень

Дзед скібаю ўдавіўся.

.....

Дзве лавы, дзве кары, на чоп – века.

Жалуды

Еду, еду не дарогаю, паганяю не пугаю, скубу не пер’е, не мёд
(не мяса).

Рыба

Іду радасна і міласна, у адной галаве, знайшла сямёра жывых.

*Ішла дзяўчына. У галаве – наперадзе, знайшла сем жывых
птушанят*

*Выпадкі, калі адгадка ўкладаліся не даецца

К сатане ходзіць да не сватае.

Сонца

Каля ямы з булавамі.

Каля місы з лыжкамі

Кацібочкі чырычукі па каўравой дарожцы каціліся –
чырычукі ў гліняны гарадок.

Гарох (Каціліся па дошцы гарошыны да ўкаціліся ў гаршчок)

Колькі на небе зорачак, столькі на зямлі дзевачак.

Іржышча

Кругленькі, маленькі, за хвост не паднімеш.

Клубок

Кривая кривулінка да ўсё поле збегала.

Серп

Кручаны, мучаны па зямлі скача.

Венік

Кіну на дуб – не разаб’ецца, кіну на ваду – не расплывецца.

Попел

Лез цар з-пад новай зямлі, пытаўся ў свае какары барады, ці
дома пан Лабовіч, а ён казаў: нямашака дома, быў на
гліняным гарадзе да палез на грумадзіра.

Мыш лезла з нары, пыталася ў паўня, ці дома кот, а певень
казаў, што быў кот на печы да палез на жорны.

(Грумадзір - жорны)

Ляціць – вые, сядзе – рые.

Жук

Ляціць чарток, задзершы насок.

Санкі

Ляцела пава, села на паплаве, распусціла пер’е на ўсялякае зелле.

Вырасла ў агародзе, на градзе капуста

Матка пукатка, дзеткі трушчаткі, а бацька лысы.

.....

Маеш малое падпечайка, поўна ў цябе жалезейка.

Зубы ў роце

Мае ж малыя малышачкіносяць мёд на вышачкі.

Пчолыносяць мёд у вулей

Маці таўстушка, донька красушка, а сын Лявон выскачыў на
двор.

Печ, агонь, дым

Мая Кася не вялікая, каб устала, то б неба дастала.

Дарога

Мілае маё загаловейка, нясі мяне ў загаловейка, каб мяне
чатырохногі не з’еў.

Яйцо прасілася ў курыцы: нясі мяне падпеччу, каб сабака не з’еў.

На чом крыжоў многа?

На клубку

На людзішча не садзішча.

Гарох

Наша Кася на ўсё неба расцяглася.

Дарога

На золаце цыган стаіць.

Чорны гаршчок стаіць на гарачых вуголлях.

На паліцы тры суніцы, што дадуць, то і з'ядуць.

Лыжкі

Не стой ля мяне, не глядзі на мяне, злезь да
нацялёпкайся.

Груша

Ні стуку, ні груку – пад акно прыйдзець.

Дзень

Новая палаць, ды няма на чым спаць.

Дым

Пасцялю дзяружку, пасыплю гарошку і палажу акраец
хлеба.

Акраец хлеба – месяц, гарошак – зоркі, дзяружка – неба.

Пайшла Цімахова нявестка ў кут па золата.

Пайшла па агонь

Пад адным капяюшыкам чатыры панічы стаяць.

Стол

Пад прыпечкам рубяжы, хто ведае, не кажы.

Пацеркі

Цераз мора катоў хвост.

.....

Поўна хата гараб'ёў.

Сукі, сучча

Пад кожную каморачку да ёсць падпечайка.

Сцежка пад кожныя дзверы

Прыляцела пава, ні рыба, ні сава.

Яйка

Поўна бочачка віна, ані вянцоў, ані дна.

Яйка

Патру, самну, за мора пашлю, і там гаворыць.

Ліст, напісанае

Рыўка рые, скачка скача; сцеражыся, рыкадо, бо фурман
едзець.

*Свіння рые, сарока скачча, воўк ідзе; сарока
папярэджвае свінню: сцеражыся, бо па цябе воўк ідзе.*

Сама голая, а кашуля запазухаю.

Свяча з кнотам

Смачная кашка ў маленькім гаршчэчку.

Гарэлка

Стаіць у гародзе палка, на той палцы хатка ,а я магу
ўкусіць; хто ета ўгадае, тысячу палучыць.

Макаўка

Стаіць хатка на тры вуглы.

Сваішка

Сонца гарачае, у сярэдзіне жывіца, хто не адгадае, не
будзе жаніцца.

Свечка

Суну, пасуну – Трахім смяецца.

Іголка, нітка, вушка, зашыванне

Сучка стаіць, а сабакі брэшуць.

Ступа стаіць, а ў таўкачы таўкуць.

Сядзіць пятух над кручаю, заткнуў с ... анучаю.

Верх над печкаю, заткнуты анучаю

Той зайграе, хто крылы мае.

Пятух

У лесе-чарналозе стаіць казак на адной нозе.

Казляк

У адном месце крыжоў дзвесце.

Клубок

У нашага Астапка чырвона шапка.

У ступе вяршок

Усё вынесу, усё вынесу, толькі бацькавага пояса не
вынесу.

Сонца

Удзень – як абруч, уночы – як вуж, хто адгадае, будзе
мой муж.

Пояс

У чыёй хаце Аўдотка?

.....

У лесе сцято, у хляве ўзято, а на руках плача.

Скрыпка

Хо́да ходзіць, віса вісіць; віса ўпала, хо́да з'ела.

Каўбаса ўпала, кот з'еў.

Чаго ў цэркві няма?

Мо́ху, калі царква мураваная

Чырвоны чырванец, у сярэдзіне камянец

Вішня

Чатыре чатраначкі пабеглі ў паляначкі, злавілі вутачкі,
усядзілі ў пракутачку, гаспадар таму рад.

Колы, калёсы, поле, хлеб у копах, звезены з поля.

Што само в хаце дзела робіць?

Сцены самі колюцца

Што на хвасце, то мне; што пад хвастом, то бабе.

Мука і высеўкі

Беларускія загадкі

Шчупу, шчупу па галавішчу; ашчупаў мазгавішча, сунуў
гальша.

*Рукавіца на лаве, ашчупаў, шукаючы яе, і на голую руку
надзеў.*

Шчарбач, гарбач, насяле багач; сто коней не вазьмець,
што ён на сабе павязець.

.....

Што ў вокан – 25, а на вярху сляды знаць.
Барана

Што ў цэркаў напярод ідзе?
Ключ

Як устанець, дак вышай за каня, як ляжа, дак ніжэй за
кала.
Дуга

Падтыкаўшыся, падперазаўшыся, на лесе коні ганяець.
На галаве вошы ганяець

За белым бярэзнікам таратайка скача.
Язык за зубамі

За белым бярэзнічкам пералайка брэша.
Язык за зубамі

Ён ваду з сабой цягае ў мяхах,
А злуецца і плюецца — немы жах.
Вярблюд

Ідзе ён паважна, шыпіць вельмі страшна.
І за пяткі ўсіх шчыпае, лапкі, нос чырвоны мае.
Гусак

Есць зялёную траву, І гаворыць так: „Му-Му”. Любіць
грушу спелую, Дае вадзіцу белую.
Карова

Ляжыць у балоце бервяно, зубастае і злучае яно.
Кракадзіл

Крадзе нясушак, яйкі І гоніцца за зайкай.
Вось дык хітрая краса быццам полымя ...
Ліса

Белым пішасловы, у школе ўсім знаёмы.
Сябруе з чорнай дошкай, знікае сам па-трошку.
Мел

Смачна ён у бярлозе спіць, смокча лапу і сапіць. А калі
растане снег, сцеражыся, чалавек.
Мядзведзь

Днём я сплю, ноччу — спяваю, усё ў цемрыза ўважаю.
На мышэй палюю ў полі, не сустрэць мяне ніколі.
Сава

У нашае малодкі чатыры калодкі.

Стол

Маці — таўстуля, дачка — красуля, а сын — перабор,
выскачыў на двор. Што за яны?

Печ, польмя, дым

Мяне з дрэва паламалі, потым лыкам абвязалі. Ну, а я і не
сумую ды па хаце ўсё танцюю.

Венік

У лес ідзе — дамоў глядзіць, дамоў ідзе — у лес глядзіць.

Сякера за поясам

Хутка грызе, дробна жуе, сама не глынае.

Піла

Рук і ног ня мае, а дзверы адчыняе.

Вецер

Без голасу — а вые, без рук — а абрусы сцеліць.

Завіруха

Зімой расце каранем угору,
а вясной памірае — хто адгадае?

Лядзяш

Ляціць — маўчыць, ляжыць — маўчыць,
а як памрэ — дык зараве!

Снег

З хаты ў хату водзіць, а сама не заходзіць.

Дарога

Ляцяць птушкі без крыл, садзяцца без ног.

Снег

Ляжыць сярод градкі зялёны і гладкі.

Агурок

Кругленькі, маленькі, а за хвост не падымеш.

Клубок

Не птушка, а за моры ляціць.

Пісьмо

Жоўты Піліп да палкі прыліп.

Яблык

Прыходзіць раз у год — як раз пад Новы год.

Дзед Мароз

Корміць, корміць, а сама есці не просіць.

Зямля

Вечарам нараджаецца, а раніцай памірае.

Раса

Не агонь, а пячэцца.

Краніва

За сцяной касцяной салавей шчабеча.

Язык

Што бяжыць, паглядаючы.

Звер

Што ляжыць, не павернецца.

Камень

На дварэ — гарою, а ў хаце — вадою.

Снег

Прыйшла чорная маці, усіх паклала спаці.

Ноч

Белы, як снег, салодкі, як мёд.

Цукар

Расце без караня, цвіце без цвету,
а служыць усяму свету.

Соль

Маленькі шарык пад лаўкай шарыць.

Мыш

Мяне ўсе просяць, мяне чакаюць,
а як толькі з'яўлюся, хавацца пачынаюць.

Дождж

Не звер, а махнаты, не конь, а з вушамі.

Шапка-вушанка

Я вада і па вадзе плаваю.

Лёд

Маю рогі, маю ногі, я багаты і убогі —
Ля мяне ўсе сядаюць, дык скажы, як называюць?

Стол

Хто прыйшоў пад Новы Год у дзіцячы карагод,
Торбу з цацкамі прынёс? Ён завецца — ...

Дзед Мароз

Маленькі, удаленькі скрозь зямлю прайшоў,
чырвоную шапачку знайшоў.

Падасінавік

Лата на лаце, і шва не знайсці.

Капуста

Сам драўляны, а галава жалезная.

Малаток

Ляцелі шэрыя гусі, накідалі беллага пуху.

Хмары, снег

Не брэша, не кусае, а ў хату не пускае.

Замок

Пад хвоямі, пад смолкамі, па лясных дарожках
Бяжыць клубок з іголкамі на кароткіх ножках.

Вожык

Не пытайся ў мамы — сам гавары:
хто бегае над намі нагамі дагары?

Муха

Белы, а не цукар, без ног, а ідзе.

Снег

З вады нарадзіўся і ў ваду ператварыўся.

Снег

Хвосцік мае, але і той што раз губляе.

Іголка

Дзядуля без сякеры мост пабудаваў.

Мароз

Не агонь, а пячэ.

Мароз

Ён ніколі рук не меў,
Маляваць жа век умеў.

Мароз

Кішэні не мае, а сонца хавае. Страху не мае, а ад ветру
ўцякае. Вачэй не мае, а слёзы пралівае.

Хмара

Паглядзі: вось гэта конь — ярка-рыжы, як агонь.
Лезе угору ён без стомы, цягне бярвяно для дома.

Мурашка

Каля сосен, каля ёлак збудаваны дом з іголак.

Можа, вам знаёмы ён? Жыхароў у ім мільён.
Усе працуюць урачыста, Вось чаму навокал чыста.

Мурашнік

Вось загадка-невялічка: жывуць брацік і сястрычка.

Міргне сястрычка, і тым часам

Брат ёй адкажа гулкім басам.

Маланка і гром

Невялікі, рыжаваты, а хвост доўгі і калматы,

На дрэве жыве і шышкі грызе.

Вавёрка

Што гэта за малаточак — стукае, не прабівае,
Не ў жалезны б'е цвічок? Кожны з вас трымае.

Сэрца ў грудзях

Кожны мае з вас, рабяты, верных сябраў па дзесятку, яны
кормяць, апранаюць, працаваць дапамагаюць.

Пальцы

Са страхі морква вісіць, да зямлі не дастане,

Паху не мае, зімой вырастае.

Ледзяшы

Ляжала пакуса, мяса ні куса, чораы,
як воран, а равець, як мядзведзь.

Жук

Ні вокан ні дзвярэй - поўна хатка людзей.

Пчолы

Ходзіць па саломе - не зашастае.

Сонца

Сівыя галубчыкі па падзямеллю скачуць.

Лемяшы

Увесь свет корміць, а сама не есць.

Саха

Ішло браткоў пяць, а на вясну іх сляды знаць.

Барана

Бела поле, чорна насенне,- хто не ўмее, той не пасее.

Кніга

Хто гаворыць без языка?

Пісьмо

Ідзе-ідзе, а з месца не сойдзе.

Гадзіннік

На той свет ідзе — скача, а з таго свету йдзе — плача.

Вядро ў студні

Што бяжыць без повада?

Вада

Што расцець без караня?

Камень

Што гарыць без полымя?

Зара

Што бела не белячы?

Лебедзь

Што чорна не чэрнячы?

Воран

Дзве жнейкі цераз мяжу жнуць,
адна другой не бачаць

Вочы

За белым бярэзнічкам талалайка грае.

Язык

Без рук, без ног, а поўзаець.

Вужака

Ляціць конь заморскі, іржэць ён па-польску;
хто яго заб'ець, сваю кроў пральець.

Камар

Гульня «Гарады»

Загадкі можна загадваць адзін аднаму, але ў загадкі можна яшчэ гуляць супольна, як у другія гульні.

Вось як гуляюць у загадкі рускія дзеці. Збіраюцца яны дзе-небудзь, усаджваюцца пазручней і пачынаюць гуляць у «гарады». Кожны бярэ сабе некалькі гарадоў, скажам, дзесяць.

Каб не забыцца свае гарады і не зблытаць з другім, трэба запісаць іх на лістку паперы і трымаць гэты лісток перад сабой.

Назвы гарадоў, у якія гуляюць, не павінны паўтарацца. Калі будуць паўтарацца, пачнецца блытаніна, спрэчкі.

Аднаго з удзельнікаў, хто гуляе, назначаюць загадчыкам. Ён павінен загадаць дзесятак загадак.

Вось ён загадвае першую загадку. Усе, хто гуляе, па чарзе падыходзяць да яго і ціха, каб не чулі астатнія, кажучы адгадку.

Хто не зможа адгадаць або адгадае няправільна, здае загадчыку адзін са сваіх гарадоў.

Як гэта робяць? Загадчык ставіць значок каля назвы горада.

Калі ўсе удзельнікі гульні далі адказ, загадчык загадвае новую загадку. Яе адгадваюць так жа, як і першую.

Пасля дзесяці загадак глядзяць, у каго колькі гарадоў засталася. Бывае так, што хтосьці здае ўсе свае гарады. Потым выходзіць новы загадчык, і гульня працягваецца. Ён прыдумвае другія загадкі, і ўсе адгадваюць іх. Той, хто адгадае правільна, атрымлівае горад, які ён здаў.

Затым выходзіць трэці загадчык - са сваімі, новымі загадкамі, і ўсіх адгадваюць іх. Пасля гэтага глядзяць, у хто колькі гарадоў засталася. Таго, хто здаў усе свае гарады і не змог іх вярнуць, прымушаюць правесці якую-небудзь смешную штуку. На гэтым гульня заканчваецца.

«Здаваць» можна не толькі гарады, але і звяроў, і птушак, і часткі адзення - шапку, шалік, куртку, кашулю, пояс, чаравікі.

Гульня «Бабка»

Гуляюць у «бабку» так. Усе становяцца ў радок (можна гуляць і седзячы). Першы загадвае якую-небудзь загадку.

Адгадаць яе могуць многія ўдзельнікі гульні, але адгадку нельга вымаўляць уголас. Адгадку можа гучна сказаць толькі той, хто стаіць або сядзіць радком з загадчыкам.

Як толькі ён адгадае, павінен загадаць новую загадку свайму суседу. Калі той адгадае, загадвае другую загадку свайму суседу. Так загадкі ідуць па сваім ланцужку дарэшты, а потым могуць вяртацца адваротнай дарогай.

Але не заўсёды так лёгка ідуць загадкі па ланцужку. Даводзіцца, што хто-небудзь не можа адгадаць загадку або адпавядае няправільна. Тады сусед загадвае яму другую загадку.

Не змог адгадаць і гэту- яму загадваюць трэцюю. Ну а калі і трэцюю не адгадае - хай пяройдзе ў самы канец радка. Пасля гэтага гульня працягваецца. Гуляюць да тых пор, пакуль могуць прыдумаць новыя загадкі.

Бібліяграфічны спіс

1. Кісялёў, Г. В. Ад Чачота да Багушэвіча: Праблемы крыніцазнаўства і атрыбуцыі беларускай літаратуры XIX ст. / Г. В. Кісялёў; Навук. рэд. В. А. Чамярыцкі; НАН Беларусі. Ін-т літ-ры імя Я. Купалы. – 2-е выд. – Мн.: Бел. навука, 2003. – 426 с.
2. Фальклор у запісах Яна Чачота і братоў Тышкевічаў / НАН Беларусі, Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы; уклад., сістэматызацыя тэкстаў і камент. В. І. Скідана, А. М. Хрушчовай; уступ. арт. Т. В. Валодзінай; навук. рэд. А. С. Ліс. – 2-е выд. – Мн.: Бел. навука, 2005. – 330 с.
3. Чачот, Я. Выбраныя творы / Уклад., пер. з польскага, прадм. і камент. К. Цвіркі. – Мн.: МФ “Беларускі кнігазбор”, 1996. – 374 с. [4] л. іл.
4. <http://malchishki-i-devchonki.ru/Zagadki.html>
5. <http://mir-zagadki.ru/index.php/zagadki-mira/beloruskie-zagadki>
6. <http://vyaselka.ru/content/zagadka>
7. <http://www.usebelarusy.by/ru/content/vytoki/24940/24941/25605>